

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΖΥΜΩΝ.

S. JOANNIS DAMASCENI
DE AZYMIS.

Nosse oportet illos qui azyma offerunt, carnem A mortuam nec viventem offerre. Fermentum enim instar animæ est in massa, et sal vice mentis, Dominus siquidem assumpto ex perpetua Virgine corpore anima et mente prædito, per panem perfectum consentanee prorsus Novi Testamenti mysterium dedit; quem cum benedixisset ac fregisset dixit: « Accipite et comedite: hoc est corpus meum ¹. » Quocirca Lucas in sancto Evangelio suo ait: « Et accepto pane gratias agens, fregit ². » En vero hic dicit Christum accepisse panem, **648** non azymum; nondum enim quinta dies aderat, sed decima tertia luna, quando non erant azyma, quia necdum parabantur. Nam decima quinta luna hæc comedere præcipiebatur. Decima quarta vero agnum duntaxat edebant. Quamobrem decimam quartam lunæ ejusdem mensis lex Pascha nuncupat: decimam quintam vero insuper et Sabbatum nominat, si igitur immolatus Christus fuit decima quarta lunæ, die Parasceves, Sabbatumque adeo festus azymorum dies erat, cum panes azymi primum ederentur; quædonam hos apostolis tradidit, quos illi dicunt se ab apostolis accepisse? Non enim Pascha quod lege mandatum erat, hocce anno comedit Christus: quippe qui, cum cœnatum esset, frangendo panem, novi testamenti mysterium dedit, ipsa quinta feria. At quando azymorum solemnitas fuit, Sabbato scilicet, decima quinta mensis die, Dominus in sepulcro jacebat. Cum autem azyma, ante festi- C vum azymorum diem toto anno non exstitissent, ubinam tum reperta essent, quando Christus cœnavit cum discipulis suis. Desinite ergo, qui veritatis repugnatis. Atqui hoc modo intelligitur horum verborum sensus; « *Erat autem Parasceve Pascha* ³. » Tunc enim præparabant, et veluti instruebant, quæ ad Paschæ festum attinerent. Quin etiam illud: « Et ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha ⁴, » quoniam pacto hoc intelligas? Quod si Pascha in quintam feriam incidebat: quomodo ipsa Parasceve non introierant in prætorium; sed hoc caverunt, cum ante jam mundati essent ob Paschæ comestionem?

Ἰστέον, ὅτι οἱ τὰ ἄζυμα προσκομίζοντες, νεκρὰν σάρκα, καὶ οὐχὶ ζῶσαν προσφέρουσιν. Ἡ γὰρ ζύμη ἀντὶ ψυχῆς τῷ φουράματι γίνεται, καὶ τὸ ἅλας ἀντὶ τοῦ νοῦ; ὁ γὰρ Κύριος σῶμα ἐμφυχόν τε καὶ ἐννοῦν ἐκ τῆς Ἀειπαρθένου προσλαβόμενος, διὰ τελείου ἄρτου εἰκότως παρέδωκε τὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης μυστήριον· εὐλογήσας αὐτὸν, καὶ κλάσας, καὶ εἰπὼν· « Λάβετε, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου. » Καὶ ὁ Λουκᾶς ἐν ἀγίῳ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ, « Καὶ λαβὼν ἄρτον, φησὶν, εὐχαριστήσας ἐκλάσεν. » Ἴδου δὲ καὶ αὐτὸς ἄρτον εἶπε λαβεῖν τὸν Χριστὸν, καὶ οὐκ ἄζυμον. Οὐ γὰρ ἔτι ἦν, πέμπτης εὐσης τηνικαῦτα ἡμέρας· δεκακαιτρίτη γὰρ ἦν ἡ σελήνη τότε, καὶ οὐκ ἦν ἄζυμον διὰ τὸ μήπω γενέσθαι. Τῇ ἰε' γὰρ τῆς σελήνης νενομοθετημένον ἦν ἐσθίειν ταῦτα. Τῇ δὲ ἰδ' τὸν ἄμνον καὶ μόνον ἥσθιον· διὸ καὶ τὴν δεκακαιτετάρτην τοῦ αὐτοῦ μηνὸς τῆς σελήνης, Πάσχα προσ- ἀγορεύει ὁ νόμος· τὴν δὲ ἰε' αὐτὴν καὶ Σάββατον ὀνομάζει. Εἰ οὖν ὁ Χριστὸς ἐτύθη κατὰ τὴν δεκακαιτετάρτην τῆς σελήνης, ἡμέρᾳ Παρασκευῆ· τὸ δὲ Σάββατον ἦν τῶν ἄζυμων ἑορτὴ, ὅτε τὰ ἄζυμα ἥσθιον, πότε ταῦτα τοῖς ἀποστόλοις παρέδωκεν, ὅτι λέγουσιν παρὰ τῶν ἀποστόλων ταῦτα λαβεῖν; Οὐδὲ γὰρ τὸ Πάσχα τὸ νόμιμον κατὰ τὸν χρόνον ἔφαγεν ὁ Χριστός. Καὶ γὰρ μετὰ τὸ δειπνῆσαι, παρέδωκε διὰ τῆς τοῦ ἄρτου κλάσεως, τὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης μυστήριον κατὰ τὴν πέμπτην ἡμέραν. Ὅτε δὲ ἑορτὴ τῶν Ἀζύμων ἦν ἐν τῷ Σαββάτῳ κατὰ τὴν ἰε' ἡμέραν τοῦ μηνὸς, ἐν τῷ τάφῳ ἔκειτο ὁ Κύριος. Ἀζύμων οὖν μὴ ὄντων πρὸ τῆς ἑορτῆς τῶν Ἀζύμων ἐν ὅλῳ τῷ ἐνιαυτῷ, ποῦ εὐρέθησαν τότε τὰ ἄζυμα, ὅτε μετὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν τὸ δεῖπνον ἔφαγεν ὁ Χριστός; Παύσασθε οἱ τῇ ἀληθείᾳ ἀντιμαχόμενοι. Καὶ τὸ, « Ἦν δὲ Παρασκευὴ τοῦ Πάσχα, » οὕτως νοεῖται. Ἐτοιμαζὸν γὰρ, οἷον καὶ παρεσκευάζον τὰ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα· καὶ τὸ, « Αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα, » πῶς νοήσεις, εἰ τῇ πέμπτῃ ἦν τὸ Πάσχα; πῶς τῇ Παρασκευῇ πρὸς τὸ πραιτώριον οὐκ εἰσῆλθον, ἀλλ' εὐλαβούντο προκαθαιρόμενοί πως διὰ τὴν τοῦ Πάσχα μετάληψιν;

¹ Matth. xxvi, 26. ² Luc. xlii, 19. ³ Joan. xix, 14. ⁴ Joan. xviii, 28.

ΕΚΤΗ ΑΙΡΕΣΙΣ ΑΡΜΕΝΙΩΝ.

SEXTA HÆRESIS ARMENORUM.

Τὸ ἄζυμον τὴν νεκρὰν θυσίαν ἀναισχύντῃ προσ-
 ἰύπῃ παριστῶσιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν παρά-
 δοσιν τῶν Ἑβραίων. Διὸ ὁ θεσπέσιος Παῦλος πολυ-
 τρόπως γράφει πρὸς Κορινθίους οὕτως· « Μικρὰ ζύ-
 μη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοί. » Καὶ πάλιν· « Ἐάν ἡ
 πρώτη ἄσπιλος ἦν, ἡ δευτέρα χώραν οὐκ εἶχε, » Καὶ
 πρὸς Γαλάτας· « Κατήργηται ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ,
 ὅσοι ἐν νόμῳ δικαιοῦνται, καὶ ἐξέπεσον τῆς χάριτος. »
 Καὶ πάλιν λέγει· « Ἐάν τις ποιήσῃ ἐν ἐκ τῶν τοῦ
 νόμου, ἐπικατάρατος ἐάν μὴ ποιήσῃ πάντα. » Καὶ ὁ
 Σωτὴρ ἐν τῷ ὑπερῷῳ τὸν μυστικὸν δεῖπνον ὅτε ἤθελε
 παραδοῦναι τοῖς μαθηταῖς, οὐκ ἐν ἀζύμῳ, ἀλλ' ἐν
 ἄρτῳ τελείῳ παρέδωκεν, ὅτι οὐκ ἦν καιρὸς τῶν ἀζύ-
 μων κατὰ τὸν νόμον τῶν Ἑβραίων. Ἐπεὶ καὶ τὸ μυσ-
 τήριον τοῦτο πρὸ τοῦ Πάσχα ἦν, καθὼς ὁ ἅγιος
 Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει· « Πρὸ τῆς ἑορτῆς
 τοῦ Πάσχα. » Καὶ πάλιν· « Τῇ ἐπαύριον, ἄγουσι τὸν
 Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον· καὶ αὐ-
 τοὶ οὐκ εἰσῆλθον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι
 τὸ Πάσχα. » Καὶ Μελέτιος δὲ τις θεοφόρος ἀνὴρ καὶ
 τῶν Γραφῶν ἀκριβῆς ἐξεταστής, αἰτηθεὶς περὶ τῶν
 ἀζύμων παρὰ τινος συγκέλλου, γράφει πρὸς αὐτὸν
 οὕτως·

α'. « Τὰ ἄζυμα οὐκ ἄρτος, ὡς ἂν τις εἴποι, τέλειος
 καὶ ὀλόκληρος, οὐδ' αὐτοτελῆ, ἀλλ' ἑλλιπῆ καὶ ἡμι-
 τελῆ τινα, δεόμενα τοῦ πληρώματος τῆς ζύμης. Ἄρ-
 τος, δὲ ὁ ἄρτιος, αὐτοτελής, τέλειος, πληρέστατος
 [δεῖ γὰρ τοῦ πληρώματος^ε], ὡς τὸ ὅλον ἔχων ἐν ἑαυ-
 τῷ· τὸ δὲ ἄζυμον, καλεῖται καὶ ἐγκρυφίας, ὃ Ἡλίας
 ποτὲ τῇ Σουναμίτιδι ἐξητήσατο, ἢ κολλύριον, ὃ τὰ
 παρ' ἡμῖν νήπια κολλίχιον κοινῶς ὀνομάζουσι· τὸ
 κλήρωμα τοίνυν τῆς ἀζύμου ζύμης τῶν Ἰουδαίων
 Χριστός ἐστιν, ὃς ἐλθὼν, τὸ ἑλλιπές, καὶ ἀτελές ἐπλή-
 ρωσε τοῦ νόμου, καὶ τοῦτο τελειώσας κατέπαυσεν.
 Ὅ οἱ τῶν Ἰουδαίων ἠγνοηχότες παῖδες βασκάνῳ ψυχῇ
 ἐτι ἄζυμα παρανόμως ἐσθίουσι, καὶ διὰ τοῦτο οἱ μι-
 μηταὶ τούτων, καὶ οἱ Ἰουδαιοφρονες Ἀρμένιοι καὶ
 Ἰακωβίται, ἀφρόνως τούτων μετέχουσιν, ὡς τῆς
 Ἀπολιναρίου κακίστης αἰρέσεως μετέχοντες. Ἐκεῖνος
 γὰρ σῶμα μόνον, ἀψυχόν τε καὶ ἄνουν εἶπε λαβεῖν
 τὸν Χριστὸν, ὅπερ ἐστὶ νεκρὸν. Καὶ οἱ τὰ ἄζυμα τοί-
 νυν ἐσθίοντες, εἰς ἀντίτυπον τοῦ σώματος τοῦ Χρι-
 στοῦ, νεκρὰν ἐσθίουσι σάρκα, καὶ οὐ ζῶσαν καὶ ἐμ-
 ψυχον καὶ ἄνουν. Ἡ γὰρ προζύμη ἀντὶ ψυχῆς τῷ

A Hostiam fermenti expertem perfrieta fronte offe-
 runt secundum traditionem Hebræorum. Quocirca
 divinus Paulus multifarie scribit, ad Corinthios puta-
 hoc modo : « Modicum fermentum totam massam
 afficit ». » Et rursus : « Si prius culpa vacasset,
 non utique secundo locus foret ». » Et ad Galatas :
 « Evacuati sunt a Christo qui in lege justificantur,
 et a gratia exciderunt ». » Et iterum ait : « Si quis
 unum eorum quæ legis sunt fecerit, maledictus
 erit nisi fecerit omnia ». » Et Salvator in cœnaculo,
 mysticam cœnam, quando discipulis dare ipsam
 voluit, non in azymo, sed in perfecto pane tradi-
 dit : quia tempus azymorum panium non erat,
 secundum legem Hebræorum. Nam mysterium istud
 ante Pascha gestum fuit; quemadmodum sanctus
 B Joannes evangelista dicit : « Ante diem festum
 Paschæ »; » et rursus : « Die crastina mane Jesum
 adducunt a Caipha in prætorium : et ipsi non introie-
 runt, ut non contaminarentur; sed ut manducarent
 Pascha¹⁰. » Sed et Meletius quidam, vir Deo plenus,
 Scripturarumque diligens investigator, de azymis a
 syncello quopiam quæsitus, ad ipsum ita scripsit :

1. Azyma panis, ut ita loquar, perfectus et com-
 pletus non sunt, nec omnibus numeris absoluta,
 sed deficientia et semiplena quædam, fermenti
 plenitudine indigentia : panis vero perfectus, nu-
 meris 649 suis absolutus est, et plenissimus, ut
 qui totum in semetipso habeat. Azymum porro vo-
 catur tortula, qualem Elias olim a Sunamitide pe-
 titit¹¹, vel collyrida, quam pueri apud nos cullicium
 C vulgo vocitant. Plenitudo itaque fermenti Judaico-
 rum azymorum Christus est, qui adventu suo,
 quod deficientis et imperfectum erat in lege, illud
 implevit, et ad perfectionem perducendo cessare
 fecit. Quod quia Judæi nesciunt, invidenti animo
 azyma adhuc contra præscriptum legis manducant.
 Quamobrem Armenii et Jacobitæ, qui illos imitantur
 et Judaica mente aguntur, horum insipienter par-
 ticipes sunt, veluti pessimæ hæresis Apollinarij
 consortes et socii. Hic enim corpus solum sine
 anima et mente a Christo acceptum dixit, quod
 idem est atque mortuum. Qui igitur azyma come-
 dunt in antitypo corporis Christi, hi mortuam car-

⁵ I Cor. v, 6. ⁶ Hebr. viii, 7. ⁷ Galat. v 4. ⁸ Galat. iii, 10. ⁹ Joan. xiii, 27. ¹⁰ Joan. xviii, 28.
¹¹ III Reg. xvii, 13.

VARIÆ LECTIONES.

^a In marg. Τοῦ ἐν ἀγίοις Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, Περὶ ἀζύμων, κατὰ Ἀρμενίων· Sancti Joannis Da-
 masceni De azymis, adversus Armenos. ^b R. 2935 ὃ δὲ ἄρτος. ^c Ibid. δηλαδή τοῦ πληρώματος. Neutrui
 placet, nec quid sibi auctor velit, exprimit.

nem edunt, non vivam, nec anima et mente præditam. Nam fermentum frassæ est loco animæ : sal vero mentis instar. Quæ cum non habeat panis azymus, mortuum quid et stolidum est. Quo sit, ut qui edunt azyma, in caligine legis ambulent. Quomodo autem societatem habuerint cum Christo, qui in luce gratiæ ejus non versantur? Nam qui in gratiæ ejus lumine gradiuntur, hi panem manducant, Christi nempe corpus, ejusque sanguinem intaminatum bibunt : atque hoc pacto mutuum inter se et cum Christo Deoque nostro societatem habent, mundati cum sint ab omni peccato. Nam in azymis nulla prorsus vivida virtus est ; quippe quæ mortua sunt. Verum in pane, sive Christi corpore, tria vivida sunt, vitamque præbentia ; spiritus, aqua et sanguis. Quod et Joannes suo testimonio confirmat : « Tres sunt, inquit, qui testimonium dant, spiritus, aqua et sanguis : et hi tres ad unum sunt ¹² ; » hoc est ad corpus Christi. Quod et tempore quo cruci affixum fuit, manifestum existit, quando aqua et sanguis ex latere ejus effluxit, carne ipsius lanceæ ictu puncta. Hic porro vivax erat, sanctusque Spiritus sanctæ illius conjunctus carni manserat, quam cum nos transmutato per Spiritum in Christi carnem pane edimus, in ipso vivimus, quatenus vivam deificatamque carnem manducamus, consimilique modo vividum et sanguinem ipsius et calentissimum. Quoniam ex carne Spiritu vivida, calentissimus quoque Christi cruor et aqua scaturierunt : id quod in illis qui azyma comedunt, nequaquam fieri contingit. Proh absurditatem ! Gloriantur, cum mortuum fermentum edunt, nobisque dicunt : non nos sale, fermento et aqua farinam depsimus, ut oblationem fermentatam faciamus ; sed aqua solum et farina azymum igne paramus, et tribus istis hostiam mundam conficimus. Quapropter tria hæc, aqua, farina, et ignis, ad quid assumuntur, et cujusnam figuras ea esse arbitramini? Plane corporis Domini. At vero ille quem Christus diligebat, non dixit : « Tres sunt, qui testimonium dant, » aqua, farina et ignis ; sed « spiritus, aqua et sanguis, et hi tres ad unum sunt ; » utique ad Christi corpus, ut antehac dictum fuit. Nam si locum hunc de increata et incorporea natura accipitis, **650** omnino caditis ruentes in hæresim Theopaschitarum, qui deitatem cum Verbi carne passam dicunt. Haudquaquam enim deitas incarnata est, Pater scilicet et Filius et Spiritus sanctus, ut tribus istis, aqua, ut ait, farina et igne, eam significari intelligatis, adeoque azymum duntaxat figuram illius habeatis, et in sacrificium offeratis. Sed unus de Trinitate Filius Verbumque Dei assumpta carne ex mundis carnibus sanctæ Virginis, factus homo est, patrisque omnibus quæ ad dispensationem spectabant, crucifixus est carne, neutiquam patiente divinitate. Quapropter crucifixus cum sit carne, carnem

A φουράματι γίνεται ἡ τὸ δὲ ἕλας ἀντὶ νοός. Ἡ μὴ ἔχον τὸ ἄζυμον, νεκρὸν καὶ μωρὸν ἐστὶ. Τοῖνον καὶ οἱ τὰ ἄζυμα ἐσθίοντες ἐν τῷ σκότει τοῦ νόμου περιπατοῦσι. Καὶ πῶς κοινωνίαν ἔξουσι μετὰ τοῦ Χριστοῦ, οἱ μὴ ὄντες ἐν τῷ φωτὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ ; Οἱ γὰρ ἐν τῷ φωτὶ περιπατοῦντες τῆς αὐτοῦ χάριτος, ἄρτον ἐσθίουσι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ πίνουσιν αἷμα τὸ ἀχραντὸν αὐτοῦ· καὶ οὕτως ἔχουσι μετ' ἀλλήλων, καὶ μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν κοινωνίαν, καθαρῶς ἀποδομένοι ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἀζύμοις οὐδεμία τίς ἐστὶ ζωτικὴ δύναμις, νεκρὰ γὰρ ἐστὶ· ἐν δὲ τῷ ἄρτῳ, ἔχουσι τῷ σῶματι τοῦ Χριστοῦ, τρία τὰ ζῶντα καὶ ζωὴν παρέχοντα αὐτὰ τοῖς ἀξίως ἐσθίουσι, τὸ πνεῦμα, τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα· ὅτι καὶ Ἰωάννης συμμαρτυρεῖ τῷ λόγῳ· « Τρεῖς οἱ μαρτυροῦντες, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα, καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσι, » τούτεστι εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς σταυρώσεως δῆλον γέγονεν, ὅπηνίκα τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἔρρευσε, λόγῃ νυγείσης αὐτοῦ τῆς σαρκός, τρία ἐξέβησε, ὃ δὲ ζῶν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ἔμεινε τῇ τεθεωμένῃ σαρκὶ αὐτοῦ, ἣν ἐσθίοντες ἡμεῖς ἐν τῷ μεταβάλλομένῳ ἄρτῳ διὰ τοῦ πνεύματος εἰς σάρκα Χριστοῦ, ζῶμεν ἐν αὐτῷ, ὡς ζῶσαν καὶ τεθεωμένην σάρκα ἐσθίοντες· ὡσαύτως καὶ τὸ αὐτοῦ αἷμα τὸ ζῶν καὶ θερμότατον, ἐπειδὴ ἐκ τῆς ζώσης σαρκὸς τῷ πνεύματι, καὶ θερμότατον τοῦ Χριστοῦ τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ ἐξέβησε, ὅπερ ἐν τοῖς τὰ ἄζυμα ἐσθίουσι· χῶραν οὐκ ἔχει τοῦτο γίνεσθαι. Καὶ ὡς τῆς ἀτοκίας ! νεκρὸν ζύμην ἐσθίοντες αὐχοῦσι, καὶ λέγουσι πρὸς ἡμᾶς, ὅτι οὐχ ὅπως ὑμεῖς ἄλατι καὶ προζύμῃ καὶ ὕδατι ἄλευρον φύρομεν, καὶ οὕτως ποιούμεν τὴν ἀναφορὰν τῶν ἐνζύμων, ἀλλ' ὕδατι μόνῳ καὶ ἀλεύρῳ, πυρὶ τὸ ἄζυμον ἀπαρτίζομεν, καὶ ἐν τοῖς τρισὶ τούτοις ἀγνὴν ποιούμεν τὴν θυσίαν. Τὰ τρία οὖν ταῦτα τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ ἄλευρον καὶ τὸ πῦρ, εἰς τί λαμβάνεται ; καὶ τίνας ἀντίτυπα εἶναι δοκεῖτε ; ἀντὶ τῆς σαρκὸς τοῦ Κυρίου. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν ὁ ἡγαπημένος, « Τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες, » τὸ ὕδωρ, τὸ ἄλευρον, καὶ τὸ πῦρ, ἀλλὰ « τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα, καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσι, » δηλονότι τὸ σῶμα Χριστοῦ, ὡς προεῖρηται. Εἰ δὲ καὶ εἰς τὴν ἀκτιστον καὶ ἀσώματον φύσιν τῆς ἁγίας Τριάδος ταῦτα λαμβάνετε, σφάλλεσθε πίπτοντες εἰς τὴν Θεοπάσχιδων αἵρεσιν, οἱ φασὶ συμπεπονθέναι τῇ σαρκὶ τοῦ Λόγου καὶ τῇ αὐτοῦ θεότητι. Οὐ γὰρ ὁμοῦ ἡ Τριάς ἐσαρκώθη, ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἅγιον τὸ Πνεῦμα, ἵνα θεωρῆτε ταῦτα εἰς αὐτὴν τὰ τρία, τὸ ὕδωρ, ὡς φατε, καὶ τὸ ἄλευρον, καὶ τὸ πῦρ, καὶ ὡς ἀντίτυπα αὐτῆς ποιῆτε τὸ ἄζυμον, καὶ εἰς θυσίαν προσφέρητε· ἀλλ' ὁ εἰς τῆς Τριάδος, ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ σαρκωθείς ἐξ ἀγνῶν τῆς ἁγίας Παρθένου σαρκῶν ἐνηθρώπησε, καὶ πάντα τελέσας τὰ τῆς οἰκονομίας, ἐσταυρώθη τῇ σαρκὶ, μὴ παθοῦσης αὐτοῦ τῆς θεότητος. Σαρκὶ οὖν σταυρωθεὶς, παρέδωκεν ἡμῖν ἐσθίειν διὰ τοῦ ἄρτου τὴν σάρκα αὐτοῦ, τὴν ἐν Πνεύματι ζῶσαν ἁγίῳ, οὕτως εἰπὼν· « Λάβετε, φά-

¹² I Joan. v, 8.

γετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον εἰς ἄρεσιν ἁμαρτιῶν.

β'. Ἰστέον οὖν ὡς ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ἢ τῶν ἀγίων ἀποστόλων αὐτοῦ, τὴν σεμίδαλιν τῶν ἀζύμων ἐσθίειν ἢ προσφέρειν οὐδεμία παρέλαβεν Ἐκκλησία· ἐπειδὴ οὔτε ὁ Χριστὸς αὐτὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ τὸ νομικὸν ἔφαγε Πάσχα. Ἀκουσον τί φησιν ὁ Ἰωάννης· « Πρὸ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα, ἵνα μεταβῆ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν Πατέρα· καὶ δείπνου γενομένου, τοῦ διαδόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν Ἰούδα Σήμενος Ἰσκαριώτου, ἵνα αὐτὸν παραδῶ. Καὶ ὅτε, φησὶν, ἐγένετο ἡ ὥρα αὐτοῦ, » τουτέστιν ὅτε παρέστη ὁ καιρὸς τοῦ προδοῦναι αὐτὸν, ἀνέπεσον καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι σὺν αὐτῷ. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς· « Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τὸ Πάσχα τοῦτο φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν. » Ὁρᾷς, « πρὸ τοῦ με παθεῖν, » φησὶν. Ἐπεὶ οὖν ἔδει παθεῖν αὐτὸν κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα τοῦ νομικοῦ, καθ' ἣν καὶ ὁ ἄμνος παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἐσφάζετο, ἐμελλε δὲ τοῦ γενέσθαι τὸ Πάσχα παρὰ τῶν θεοκτόνων Παρασκευῆ ἡμέρα, ὡς αὐθὶς φησὶν ὁ Ἰωάννης· « Ἐπεὶ Παρασκευὴ ἦν. Ἦν γὰρ μεγάλη ἡμέρα τοῦ Σαββάτου ἐκείνη, » ἐν ἣ τηνικαῦτα καὶ ἡ ἰδ' τῆς σελήνης κατὰ τὸν πρῶτον μῆνα ἐν εφλδ' ἔτος ἐμπροσθεν ἔτυχε. Κύκλος γὰρ ἦν ἡ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς σελήνης ε'· ἵνα μὴ παραδοθεὶς οὐ φθάσῃ τὸ οἰκεῖον Πάσχα τοῖς μαθηταῖς παραδοῦναι, ἐν τῷ δείπνῳ ἀναπεσῶν ὀψὲ καὶ βραδύ τὴν νύκτα, κατὰ τὴν ὀψίαν δηλονότι τῆς πέμπτης, ἔφαγε μὲν, ἀλλὰ τὸ οἰκεῖον Πάσχα, πρὸ τῆς ἑορτῆς τῶν ἀζύμων. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ ἀναπεσεῖν αὐτὸν. Οὐκ ἦν γὰρ τοῦτο νενομοθετημένον· ἐπειδὴ ἰσχυμένους καὶ περιεζωτημένους καὶ ὑπόδεδεμένους, καὶ ἐπὶ χεῖρας τὴν βακτηρίαν ἔχοντας, ἐκέλευσε μὲν ἐσθίειν τὸ Πάσχα μετὰ σπουδῆς τοῖς Ἰουδαίοις ὁ νόμος. Κατέπαυσε μὲν πληρώσας τοῖς χρόνοις τοῦ ἰδίου κηρύγματος τὸ Πάσχα τὸ νομικόν· παρέδωκε δὲ τὸ οἰκεῖον διὰ τοῦ δείπνου. Διὸ καὶ μετὰ τὸ δείπνησαι λαβὼν ἄρτον καὶ κλάσας παρέδωκε τοῖς ἀποστόλοις τὸ μυστήριον τῆς καινῆς διαθήκης καὶ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ, ἐν τῇ νυκτὶ τῆς πέμπτης, ἐν ἣ

γ'. Ἰστέον δὲ ὅτι καθ' ἣν ἡμέραν ἐσταύρωσαν οἱ θεοκτόνοι τὸν Κύριον, κατ' αὐτὴν καὶ τὸν ἄμνον θύσαντες ἔφαγον τὸ Πάσχα τὸ νομικόν· καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ εἰπεῖν τὸν Ἰωάννην· « Καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα. » ὅτε ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ μετὰ τοῦ ἄμνου ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Ἀλλὰ τί φησι; « Καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαριστήσας, ἔκλασεν. » Ἴδου καὶ Λουκᾶς ἄρτον εἶπε λαβεῖν τὸν Χριστὸν, καὶ οὐκ ἄζυμα. Ἴδου γὰρ ἔτι ἦν ε' οὔσης τηνικαῦτα τῆς ἡμέρας ἢ τρισκαίδεκάτῃ γὰρ ἔτι ἦν ἡ σελήνη· καὶ οὐκ ἦν ἄζυμον, διὰ τὸ μήπω γενέσθαι. Τῇ ἰε' γὰρ τῆς σελήνης νενομοθετημένον ἦν ἐσθίειν. Τὴν ἰδ' τοῦ

A proinde suam, Spiritu sancto vivam, edendam per panem dedit, verba hæc adhibens : « Accipite, comedite : hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum ¹³. »

2. Scire igitur attinet, nullam Ecclesiam, neque a Christo, neque ab apostolis accepisse, ut farina minime fermentata ederetur vel offerretur : quoniam neque Christus ipse Deus noster eo quo passus est tempore Pascha legale comedit. Ausculta quid Joannes dicat : « Ante diem festum Paschæ, sciens Jesus quia venit hora ut transeat de hoc mundo ad Patrem ; et cœna facta, cum diabolus jam misisset in cor Judæ Simonis Iscariotæ, ut traderet eum. Et cum esset hora ejus, inquit ¹⁴, » hoc est, tempus adesset quo traderetur, « una recubuerunt apostoli cum eo ; dixitque illis : Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum antequam patiar ¹⁵. » Vides, « antequam patiar, » inquit. Quia ergo pati ipsum necesse erat in die Paschæ legalis, in qua nempe agnus a Judæis immolabatur, omnino futurum erat ut a deicidis Pascha ageretur die Parasceves, uti rursum Joannes ait : « Quoniam Parasceve erat. Erat enim magnus dies ille Sabbati ¹⁶, (in qua nimirum tunc temporis decima quarta lunæ in primo mense anni 5534 incidere contingebat. Erat enim cyclo solis xviii, et lunæ v), ne cum traditus esset, minime posset Pascha suum discipulis largiri, in cœna accumbens vespere et profunda nocte, vespere, inquam, quintæ diei, comedit quidem, sed Pascha proprium, ante festum azymorum. Id quod plane ex eo manifestum sit, quod recubuerit. Hoc enim lege sancitum non erat. Lex siquidem jusserrat ¹⁷, Pascha cum festinatione comedi a Judæis stantibus, succinctisque, et calceatis, et baculos tenentibus præ manibus. Atqui cessare quidem fecit Pascha legale, illud implendo observandoque eo tempore quod prædicationi impendit : proprium vero suum cœnando dedit. Quamobrem postquam cœnavit, accepto fractoque pane, novi testamenti observantiæque suæ et cultus mysterium dedit apostolis, in quinta nocte, qua traditus etiam fuit.

3. Nosse autem oportet, deicidas illos, ipsa die qua Dominum cruci affixerunt, hæc eos mactato agno Pascha legale manducasse. Id quod inde perspicuum sit, cum Joannes dicat : « Et ipsi non introierunt in prætorium ut non contaminarentur : sed ut manducarent Pascha ¹⁸ ; » quando utique eadem qua agnus die una immolatus est pro nobis **651** Christus. Sed quid dicit? « Et accepto pane, gratias agens, fregit ¹⁹. » En Lucas quoque Christum accepisse panem ait, non azyma. Ecce enim quinta feria cum esset, quoniam decima tertia adhuc luna erat, azymus panis non apponebatur, quia nondum paratus erat : quippe qui ce-

¹³ I Cor. ii, 23. ¹⁴ Joan. xiii, 1, 2. ¹⁵ Luc. xxii, 15. ¹⁶ Joan. xix, 31. ¹⁷ Exod. xii, 11 seqq.

¹⁸ Joan. xviii, 28. ¹⁹ Luc. xxii, 19.

cuma quinta lunæ manducari præcipiebatur. Lex porro decimam quartam lunæ mensis primi Pascha nuncupat: decimam quintam vero, azymorum diem, et Sabbatum nominat. Quod si igitur Christus decima quarta lunæ, ipsa die Parasceves occisus fuit, Sabbatumque erat festum Azymorum; quandonam azyma comedit? et quando rursus ea parare jussit apostolis in novo testamento? quandoquidem Judæorum imitatores et æmuli aiunt, ab apostolis se azyma conficere didicisse. Pascha siquidem legale Christus ut ederet, illo tempore non antevertit. Atqui hoc prorsus verum esse, ut his quæ dicta a nobis sunt magis fides asstruatur, audias velim, quas Moyses leges tulerit, quidve de Pascha et azymis lege constituerit. « Hæ sunt, inquit, solemnitates Domini; hæ quas sanctas vocabitis in temporibus suis. In primo mense decima quarta die mensis inter vespereas Pascha Domino: et in quinta decima mensis hujus solemnitas azymorum Domino. Septem diebus azyma comedetis²⁰. » En igitur addisco ex ipsamet Moysis sanctione tunc non adfuisse tempus edendorum azymorum. Enimvero Christus feria quinta post cœnam per panis fractionem novi testamenti mysterium tradidit. Quando vero festum azymorum fuit, decima quinta die, Sabbatum erat, tuncque in sepulcro tumulatus jacebat. Cum itaque ante solemnitatem azymorum per totum annum panes sine fermento non essent; quippe cum septem illis diebus, hisque solis azyma Judæi comederent, quemadmodum lege Moysis ferebatur, ut decima quinta primi mensis apponi mensæ inciperent: quomodo fieri potuit, ut tunc reperta sint azyma, quando Christus cum discipulis suis cœnavit? Sed audi, quæso, quid apostoli dicant capite, seu canone LXX: « Si quis presbyter aut diaconus, aut quisvis alius de numero clericorum jejuna cum Judæis, vel festa agit cum ipsis, vel ab ipsis festivitatum ipsorum munuscula, ut puta azymum panem, aliudve simile accipit, deponatur. » Sed et insuper sexta synodus quæ Constantino Heraclii nepote imp. collecta fuit, eum vicarios haberet qui sancti papæ Agathonis episcopi Romani locum tenerent, inter quos et divinus Gregorius Agrigentinus aderat, capitum contra azyma sensum sacra constitutione explicavit his verbis expressum²¹: « Nemo eorum qui in sacro ordine censentur, aut etiam laicus, accepta a Judæis azyma manducet. » Quod si ab apostolis traditum esset ut azyma edantur, huic canonis generose contradixissent sacer Agatho Romanus episcopus, divinusque Gregorius Agrigentinus; nec ullo pacto consensissent sacro huic divinoque canonis. Quocirca qui azyma parat et offert, is animo Judæus est et scelestus, qui ejusdem atque illi mentis sit, apostolorum et Patrum instituta violans, quemadmodum iis quæ dicta sunt, ostendimus.

πρώτου μηνός τῆς σελήνης, Πάσχα προσαγορεύει ὁ νόμος· τὴν δὲ ιε' πρώτην τῶν ἀζύμων, καὶ Σάββατον ὀνομάζει. Εἰ οὖν ὁ Χριστὸς ἐτύθη κατὰ τὴν ιδ' τῆς σελήνης, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Παρασκευῆς, τὸ δὲ Σάββατον ἦν τῶν ἀζύμων ἑορτὴ, πότε τὰ ἄζυμα ἔφαγε, καὶ πότε αὐτὰ τοῖς ἀποστόλοις ποιεῖν ἐν τῇ καινῇ διαθήκῃ παρέδωκεν; ὅτι λέγουσιν οἱ μιμηταὶ τῶν Ἰουδαίων, ὅτι τὰ ἄζυμα παρὰ τῶν ἀποστόλων ποιεῖν παρελάδομεν. Οὐδὲ γὰρ τὸ Πάσχα τὸ νομικόν, κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον φαγεῖν ἔφθασεν ὁ Χριστὸς· καὶ ὅτι οὕτως ἔχει τὸ ἀληθὲς, πρὸς πίστωσιν τῶν εἰρημένων ἀκουσον καὶ τῆς Μωϋσέως νομοθεσίας, τί περὶ τοῦ Πάσχα καὶ τῶν ἀζύμων νενομοθέτηκεν. « Λύται, φησὶν, αἱ ἑορταὶ τῷ Κυρίῳ, καὶ αὐταὶ αἱ ἅγαι, ἃς καλέσετε αὐτὰς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν· ἐν τῷ πρώτῳ μηνὶ ἐν τῇ ιδ' ἡμέρᾳ τοῦ μηνός ἀναμέσον τῶν ἑσπερινῶν Πάσχα τῷ Κυρίῳ· καὶ ἐν τῇ ιε' ἡμέρᾳ τοῦ μηνός τούτου, ἑορτὴ τῶν ἀζύμων τῷ Κυρίῳ. Ἐπτά ἡμέρας ἄζυμα ἔδεσθε. » Ἰσοῦ μάνθανε καὶ ἀπὸ τῆς νομοθεσίας Μωϋσέως, ὅτι οὐκ ἦν τότε ἄζυμα ἔδεσθαι. Καὶ γὰρ μετὰ τὸ δειπνήσαι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς πέμπτης, παρέδωκεν ὁ Χριστὸς διὰ τῆς τοῦ ἁρτοῦ κλάσεως τὸ τῆς καινῆς διαθήκης μυστήριον. « Οὐκ δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν ἀζύμων ἦν τὸ Σάββατον κατὰ τὴν ιε' τοῦ μηνός ἡμέραν, ἐν τῷ τάφῳ ἔκειτο τεθαμμένος. Ἀζύμων οὖν μὴ ὄντων πρὸ τῆς ἑορτῆς ἀζύμων ἐν ὄλῳ τῷ ἐνιαυτῷ· ἑπτὰ γὰρ ἡμέρας καὶ μόνως ἔσθιον τὰ ἄζυμα οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς ἐνομοθέτησεν ὁ Μωϋσῆς, κατὰ τὴν ιε' ἡμέραν τοῦ πρώτου μηνός ἀρχομένης τῆς τούτων τραπέζης· πῶς δὲ εὐρέθησαν τότε ἄζυμα, ὅτι μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ τὸ δειπνον ἔφαγεν ὁ Χριστὸς; » Ἀκουσον τί φασιν οἱ ἀπόστολοι ἐν τῷ σ' κεφαλαίῳ· « Εἰ τις πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τῶν τοῦ καταλόγου κληρικῶν νηστεύει μετὰ Ἰουδαίων, ἢ ἑορτάζει μετ' αὐτῶν, ἢ δέχεται παρ' αὐτῶν τὰ τῆς ἑορτῆς αὐτῶν ξένια, οἶον ἄζυμον, ἢ τοιοῦτον, καθαιρεῖσθω. » Ἀλλὰ καὶ ἡ σ' σύνοδος (1) ἐπὶ Κωνσταντίνου ἐκχρόνου Ἡρακλείου συναθροισθεῖσα, τοποτηρητὰς ἔχουσα τοῦ πάπα, τοῦ ἱεροῦ Ἀγάθωνος ἐπισκόπου Ῥώμης τόπον ἀναπληροῦντας, ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ Ἀκραγαντίνος θεῖος Γρηγόριος, ἐνοιῶν κεφαλαίων κατὰ τῶν ἀζύμων διὰ τὴν ἱερὰν διάταξιν ἐξέθετο ἔχουσαν οὕτως· « Μηδεὶς τῶν ἱερατικῶν τάγματι κατελεγεμένων, ἢ λαϊκῶς τὰ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἄζυμα ἐσθιέτω. » Καὶ εἰ παραδεδομένον παρὰ τῶν ἀποστόλων ἦν τὸ ἐσθίειν τὰ ἄζυμα, ἀντέστη ἀνγενναίως τῷ παρόντι κανόνι ὁ ἱερὸς Ἀγάθων ὁ Ῥώμης ἐπίσκοπος καὶ ὁ Ἀκραγαντίνος θεῖος Γρηγόριος, καὶ οὐκ ἂν μᾶλλον συνήθουν τῷ ἱερῷ καὶ θείῳ τούτῳ κανόνι. Ἦγουν ὁ ἄζυμα ποιῶν καὶ προσφέρων Ἰουδαϊκῶν ἐστὶ καὶ παράνομος καὶ ὁμόφρων ἐκείνων ἐστὶ, παραβαίνων καὶ τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν Πατέρων, καθὼς ὁ λόγος ἀπέδειξεν.

et scelestus, qui ejusdem atque illi mentis sit, apostolorum et Patrum instituta violans, quemadmodum iis quæ dicta sunt, ostendimus.

²⁰ Levit. xxii, 4, 5. ²¹ Can. 11.

NOTE.

(1) Error Græculi Trullanæ synodum pro sexta generali accipientis. Neutri Gregorius Agrigentinus subscripsit.